

УДК:631.95:332.3

І.В. Черевко, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Висвітлено актуальні питання пов'язані з методикою оцінки результатів роботи господарств з урахуванням їх умов виробництва у відповідності до алгоритму, який полягає в тому, що вищу оцінку за свою виробничу і господарську діяльність отримували ті господарства, які виробляють більше продукції на балогектар, на одиницю матеріальних і грошових ресурсів, та встановлення коефіцієнтів землемісткості шляхом визначення площі землі в бонітетних одиницях, які використовуються для виробництва одиниці кожного виду продукції.

***Ключові слова:** балогектар, бонітетна землемісткість, умовна продукція, економічна родючість, інтенсивність.*

Постановка проблеми. Земельно-оціночні роботи на території України мають давню історію. Розпочалися вони з проведення бонітування ґрунтів у Російській імперії, до складу якої входила Україна. Проведення їх зумовлено потребами встановлення обґрунтованих норм оподаткування. Нові методичні положення оцінки земель були висунуті і апробовані великим російським ученим-ґрунтознавцем В.В. Докучаєвим. Науковий напрям запропонованої ним оцінки ґрунтувався на природно-історичному і статистико-економічному підході. Впродовж декількох століть земельно-оціночні роботи у минулому в Росії, в т.ч. і на Україні, проводилися переважно для фіскальних потреб, тобто для оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із безлічі показників, тільки диференціальна рента методично найбільш достовірно, повно і точно характеризує землю як різноякісний засіб виробництва. Разом з тим, слід зазначити, що в окремих випадках метеорологічні умови надають деколи навіть істотніший вплив на урожай, ніж навіть якість землі. Тому їх, безумовно, слід також враховувати при плануванні виробництва продукції. Це тим більше істотно з причини того, що значна частина найбільш родючих земель в нашій країні розташована в зоні так званого «ризикованого землеробства».

Розкриття теоретичного змісту економічної оцінки землі полягає в тому, щоб дати відповідь на запитання про предмет, мету, критерії та

показники. Перш ніж відповісти на питання, що є предметом оцінки, необхідно акцентувати увагу на тому, що слід розрізняти види родючості ґрунтів: природну (штучну), економічну (ефективну) родючість. Найбільш складним поняттям з усіх видів родючості є родючість економічна. Існує багато думок стосовно визначення економічної родючості ґрунту [1].

Одним з принципово важливих моментів економічної оцінки землі є питання про критерії та показники. Відомо, що однією з особливостей землі як засобу виробництва є те, що вона, за умов правильного використання, поліпшується та дає певний економічний ефект. На основі цього, М.Л. Бронштейн робить висновок про те, що під час економічної оцінки земельних ресурсів у ролі критерію виступає економічна ефективність сільськогосподарського використання різних ділянок [2]. Багатогранність поглядів щодо оцінки економічної ефективності землі привела до формування в економічній літературі різних точок зору і поєднання в одне поняття критеріїв і показників.

Найбільше розповсюдження отримали в якості показників, які на думку авторів і є критеріями, наступні: валова продукція та чистий дохід; співвідношення вартості валової продукції та прямих витрат на 1 га; урожайність основних культур за однакового рівня витрат; порівняння врожайності або собівартості продукції; продуктивність і витрати на 1 га; диференційна рента; відношення продукції до рівновеликих виробничих витрат за окремими групами культур та ін. [2, С. 245].

Кожний із зазначених вище показників, в тій чи іншій мірі, віддзеркалюють рівень економічної родючості землі, економічної оцінки земель, але чи є вони критеріями? Досить вдалим, на наш погляд, сформульована точка зору професором О.І. Гуторовим: «Критерієм економічної оцінки землі є здатність земель різної якості заощаджувати суспільну працю при виробництві сільськогосподарської продукції, яка задовольняє певну суспільну потребу в ній при заданих суспільно необхідних умовах виробництва» і далі: «Якщо критерій відображає якісний бік визначення сутності явищ і предмета й узагальнює кінцеву мету, то показник виступає виразом критерію, уточнює особливості оцінюваного об'єкта або окремих його властивостей, конкретний прояв корисного результату продуктивного використання землі. Одному критерію може відповідати декілька показників, або їх система, яка повинна відповідати таким вимогам: по-перше, максимально виражати критерій оцінки землі як специфічного засобу виробництва; по-друге, вони повинні бути зручними в практичному використанні» [3, С. 246].

Формулювання цілей статі (постановка завдання). Метою даного дослідження є методичні підходи виробництва сільськогосподарської

продукції з застосуванням показника землемісткості, а також показника окупності витрат і виходу умовної продукції, розрахованого з використанням показника землемісткості, які дозволяють з достатньою повнотою визначати ефективність інтенсивного використання землі як основного засобу виробництва в сільському господарстві

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час, оцінка результатів роботи сільськогосподарських підприємств проводиться по рівню отримуваних урожаїв сільськогосподарських культур і кількості виробленої продукції тваринництва, внаслідок чого, в числі передових знаходяться переважно ті господарства, які мають кращі землі і краще забезпечені матеріальними і трудовими ресурсами. Така оцінка не задовольняє працівників сільського господарства, оскільки вона практично позбавляє можливості бути передовими ті сільськогосподарські підприємства, які мають гірші землі, менш забезпечені технічними і іншими засобами, тобто, в яких виробничий потенціал менший. Тому методика оцінки результатів роботи господарств з урахуванням їх умов виробництва повинна бути така, щоб вищу оцінку за свою виробничу і господарську діяльність отримували ті господарства, які виробляють більше продукції на балогектар, на одиницю матеріальних і грошових ресурсів. Одним з важливих і важких питань при розробці методики планування виробництва і реалізації продукції є переведення різнорідних видів продукції в однорідну, умовну. Існують різні варіанти переведень: по кормових одиницях за собівартістю, по порівнянних цінах, по землемісткості. На нашу думку, найбільш важливим з них є бонітетна землемісткість. Насправді, одна і та ж площа землі може бути зайнята під обробіток різних сільськогосподарських культур: зернових, технічних, овочево-баштанних і картоплі, і нарешті кормових культур, які після їх використання будуть трансформовані в тваринницьку продукцію. Тому при структурі виробництва, що склалася та науково обґрунтованих і освоєних сівозмінах, які себе оправдали, бонітетна землемісткість є, на нашу думку, найбільш об'єктивним показником, який можна використовувати при оцінці рівня інтенсивності і ефективного використання землі як основного засобу виробництва [4].

По запропонованій нами методиці, коефіцієнти землемісткості встановлюються шляхом визначення площі землі в бонітетних одиницях, які використовуються для виробництва одиниці кожного виду продукції. У рослинництві вони визначаються так. Враховуючи велику залежність урожайності від природно-кліматичних умов, а також метеорологічної ситуації, необхідно визначити середню урожайність за 5 останніх років. Ще правильнішим буде варіант, коли урожайність сільськогосподарських

культур була б узята за весь період ротації польових сівозмін, тобто 8 - 9-річний період або 10 попередніх років. За таких умов, кожна сільськогосподарська культура, мігруючи по всіх полях сівозміни, правильно відображатиме природну родючість ґрунтів. Аргумент, який можна протиставити цьому варіанту це те, що за такий тривалий період сильно змінюються показники рівня інтенсивності землеробства, які, безумовно, впливають на урожайність. Тому в нашій методиці узята середньозважена урожайність за п'ятирічний період.

Для отримання коефіцієнтів землемісткості виробництва сільськогосподарської рослинницької продукції необхідно не просто розділити один гектар площі на отриману середню урожайність, але брати бонітетний гектар по кожній культурі. Так, за даними Українського НДІ ґрунтознавства і агрохімії ім. Соколовського визначені бонітети ґрунтів по адміністративних районах Харківської області (з урахуванням зрошування) по кожній культурі [5].

Так, наприклад, бонітет ґрунтів по зерновим в Балаклійському районі складає за вказаний період 59.8 балів, цукровому буряку – 21.5, соняшнику 33.3 і так далі. Тоді землемісткість в бонітетних балогектарах складатиме відповідно: по зернових $2,191 (1 \times 59.8 : 27.3)$; по цукровому буряку $0,116 (1 \times 21.5 : 185)$; соняшнику $2.379 (1 \times 33.3 : 14.0)$ і так далі, табл.1. По тих культурах, по яких отримують два види продукції, визначається питома вага кожного з них в загальній їх вартості, а потім, виходячи з цього показника, визначається площа, яка використовується для отримання двох видів продукції в бонітетних балогектарах.

Визначивши, таким чином, площу землі для виробництва продукції рослинництва, можна встановити коефіцієнти переведення цієї продукції в умовну. У зв'язку з тим, що зернові культури займають в Харківській області більше половини всіх посівів, а також важливість зернової проблеми як основи розвитку всього сільськогосподарського виробництва, за умовну одиницю запропоновано прийняти землемісткість виробництва зерна, яка в досліджуваному Балаклійському районі склала 2,191 умовних балогектар. Отже, коефіцієнти переведення продукції в умовну по Балаклійському району розраховані наступним чином: по зерновим $2,191 : 1 = 2,191$; по соняшнику $2,379 (5,212 : 2,191)$; по цукровому буряку $0,116 (0,254 : 2,191)$; по ріпаку $2,39 (5,236 : 2,191)$, табл. 1.

1. Землемісткість виробництва основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Харківської області в 2013 р.

Природно-кліматичні підзони області	Зернові культури			Соняшник			Цукрові буряки			Ріпак		
	середня урожайність, ц/га	земле-місткість, бал/га	коефіцієнт переводу в умовну	середня урожайність, ц/га	земле-місткість, бал/га	коефіцієнт переводу в умовну	середня урожай -	земле-місткість, бал/га	коефіцієнт переводу в умовну	середня урожайність, ц/га	Земле-місткість, бал/га	коефіцієнт переводу в умовну
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<u>Північно-західний лісостеповий (9)</u>	31,1	2,154	2,154	17,3	4,086	1,88	264	1,961	0,91	15,3	4,896	2,27
Краснокутський	30,7	2,281	2,281	18,3	4,098	1,79	270	0,185	0,81	14,2	5,323	2,33
Богодухівський	33,4	2,035	2,035	20,2	3,861	1,88	274	0,186	0,91	18,0	4,952	2,43
Золочівський	32,1	2,082	2,082	18,8	3,936	1,89	281	0,174	0,83	17,3	4,561	2,19
Дергачівський	27,5	2,297	2,297	13,8	3,265	1,42	323	0,194	0,84	16,6	4,123	1,79
Нововодолазький	29,6	2,194	2,194	14,9	5,234	2,38	152	0,328	1,49	20,7	3,624	1,65
Коломацький	28,5	2,261	2,261	18,5	4,523	2,00	213	0,198	0,87	-	-	-
Валківський	32,1	2,142	2,142	15,6	4,935	2,30	240	0,195	0,91	14,0	5,214	2,43
Чугуївський	37,9	1,749	1,749	20,8	2,355	1,35	294	0,163	0,93	10,2	5,964	3,40
Зміївський	28,1	2,343	2,343	15,1	4,569	1,95	331	0,142	0,61	11,6	5,414	2,19
<u>Північний лісостеповий: (5)</u>	287	2,169	2,169	16,2	4,229	1,95	227	0,188	0,87	14,8	4,934	2,27
Вовчанський	30,5	2,007	2,007	15,4	4,805	2,39	281	0,153	0,76	15,4	4,356	2,17
Великобурлуцький	29,4	2,104	2,104	15,7	4,777	2,27	262	0,167	0,79	18,2	4,866	2,31
Харківський	28,4	2,462	2,462	20,8	2,740	1,11	193	-	-	10,6	6,122	2,48
Печенізький	26,2	2,128	2,128	13,6	3,954	1,86	191	0,197	0,92	13,9	5,314	2,49

<i>Продовження таблиці</i>												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Шевченківський	28,9	2,145	2,145	15,6	4,872	2,27	211	0,236	1,10	15,9	4,012	1,87
<u>Південний степовий:: (7)</u>	317	2,021	2,021	16,4	4,069	1,76	205	0,249	1,23	14,2	5,125	2,53
Близнюківський	23,6	2,583	2,583	16,7	3,173	1,22	151	0,317	1,22	14,1	5,204	2,01
Зачепилівський	31,9	1,972	1,972	17,4	4,310	2,18	207	0,227	1,15	11,5	6,002	3,04
Красноградський	39,4	1,671	1,671	21,2	3,632	2,17	250	0,204	1,23	15,5	4,301	2,57
Лозівський	29,6	2,093	2,093	16,9	4,348	2,08	204	0,235	1,12	18,2	4,866	2,32
Первомайський	28,6	2,163	2,163	15,5	4,838	2,23	132	0,363	1,67	8,2	7,123	3,29
Сахновщинський	32,5	1,938	1,938	18,0	4,111	2,12	254	0,189	0,97	15,6	4,112	2,12
<u>Східний степовий: (6)</u>	27,3	2,139	2,139	15,0	4,908	2,29	178	0,264	1,23	14,0	5,027	2,35
Балаклійський	27,3	2,191	2,191	14,0	5,214	2,38	185	0,254	1,15	12,8	5,236	2,39
Ізюмський	27,5	2,143	2,143	14,5	5,103	2,37	170	0,264	1,23	10,5	6,022	2,81
Барвінківський	27,6	2,108	2,108	17,1	4,093	1,94	130	0,361	1,71	18,1	4,567	2,16
Ізюмський	27,5	2,147	2,147	14,5	5,103	2,38	170	0,270	1,25	10,5	5,427	2,52
Борівський	24,9	2,281	2,281	14,9	5,167	2,26	158	0,272	1,19	14,3	4,789	2,09
Дворічанський	29,0	1,962	1,962	15,1	4,768	2,43	259	0,166	0,84	18,0	4,667	2,37
Харківська область	29,7	2,120	2,120	16,2	4,323	1,97	218,5	0,665	1,06	14,6	4,995	2,36

Джерело: Розрахунки автора.

Дещо складніше визначити коефіцієнти землемісткості в тваринництві. Для цього необхідно, перш за все, встановити науково обґрунтовані нормативи витрачання кожного виду кормів в натурі на виробництво 1 ц продукції (молока, приросту КРС, свиней, овець, м'яса птиці, яєць, вовни). В якості таких нормативів в нашій методиці взяті норми витрат кормів, що офіційно затверджені для умов Лісостепової зони України.

Методику розрахунку необхідної площі посіву кормів для виробництва продукції тваринництва показано на прикладі виробництва молока, табл. 2.

2. Розрахунки по визначенню площі землі для виробництва 1 ц молока, балогектар

Види кормів	Витрати кормів на 1 ц молока, в натурі	Потрібна площа землі для виробництва продукції, бало/га	
		1 ц кормів, бало/га	всього кормів, бало/га
Концорма	0,33	2,191	0,723
Силос	1,08	0,1993	0,215
Сінаж	0,336	0,9582	0,322
Сіно	0,27	2,150	0,580
Кормові коренеплоди	0,51	0,1808	0,922
Солома	0,21	0,636	0,133
Зелені корми	2,1	0,3833	0,805
Всього	x	6,6986	3,700

Джерело: Розрахунки автора.

Використовуючи дану методику можна перейти до розрахунків по визначенню площі землі для виробництва продукції тваринництва, 1 ц м'яса ВРХ, свиней, овець, м'яса птиці, тисячі штук яєць в балогектарах.

Висновки. Таким чином запропоновані методичні підходи, з застосуванням показника землемісткості виробництва сільськогосподарської продукції, а також показника окупності витрат і виходу умовної продукції, розрахованого з використанням показника землемісткості, дозволяють з достатньою повнотою визначити ефективність інтенсивного використання землі як основного засобу

виробництва в сільському господарстві на обласному, районному рівнях, а також на рівні окремих сільськогосподарських підприємств.

Бібліографічний список: 1. Македонський А.В. Методичні питання визначення економічної ефективності використання землі різної якості / А.В.Македонський., І.В. Черевко // Економічні науки. Вісник ХНТУСГ ім. Петра Василенка. – 2007. – № 66. – С. 40–46. 2. Бронштейн М.Л. Земля и хозрасчетные отношения / М.Л. Бронштейн //– М.: Колос. – 1973. – 168 с. 3. Гуторов О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: монографія / О.І. Гуторов // Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2010. – С. 400. 4. Черевко І.В., Македонський А.В. Визначення економічної оцінки земель з допомогою показника землемісткості / І.В. Черевко, А.В. Македонський // Економічні науки. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2011. – № 5 С. 300. 5. Кузьмичёв В.П. Методические рекомендации по научно обоснованному планированию урожая сельскохозяйственных культур и анализу использованной земли и удобрений в колхозах и совхозах Харьковской области на 1982 – 1985 гг./ В.П. Кузьмичёв, В.С. Носко и др.// Харьков, 1982. 6. Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів // Інфодиск «Законодавство України». – К., 2010;

И.В. Черевко. Применение оценки земельных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Освещены актуальные вопросы, связанные с методикой оценки результатов работы хозяйств с учетом их условий производства в соответствии с алгоритмом, который заключается в том, что высшую оценку за свою производственную и хозяйственную деятельность получали те хозяйства, которые производят больше продукции на балогектар, на единицу материальных и денежных ресурсов, и установление коэффициентов землемісткості путем определения площади земли в бонитетных единицах, которые используются для производства единицы каждого вида продукции.

Ключевые слова: балогектар, бонитетна землемісткість, условная продукция, экономическое плодородие, интенсивность.

Ivan Cherevko. The use of land assessment resources in the agricultural enterprises. The topical problems related to the methodology of evaluation of farm work results in view of their productive conditions in accordance with the algorithm are highlighted. The highest evaluation was given to those farms which produced more products on a balohectare per unit of material and monetary resources and thus the land capacity coefficients are established by determining the land area in the bonitet units which are used to

produce a unit of each kind of products. Currently the assessment of activity results of any agricultural enterprise is made according to the level of crop yields and the amount of animal products; as a result, those farms are considered leading which have better lands and are better provided with material and labour resources. This kind of land assessment does not satisfy agricultural workers as it makes practically impossible for the farms with worse lands and lack of technical and other kinds of resources, i.e., with less productive capacity, to become advanced. That's why the methodology of evaluation of farm activity effectiveness in view of its productive conditions should be performed in the way that the farms which produce more products on a balohectare per unit of material and monetary resources will get the highest evaluation. In our opinion, the attempts to assess the land economically through the effectiveness rates have great relativity since the economic land evaluation is not quite pure but is influenced by a combination of a number of factors which can be expressed by more or less quantitative indicators. That's why the effectiveness can not be referred entirely to the land.

Key words: balohectar, land capacity, conditional products, economic fertility, intensity.